

Ami szegény Hamlettől telnek

A hivatásos színészi identitás problematikája
Egressy Gábor Magyar Színházi Lapjában*

Rakodczay Pál (1856–1921) az *Egressy Gábor és kora* című kétkötetes monográfiában nem írt önálló fejezetet a Magyar Színházi Lapról, csak rövid ismertetést közölt. A két oldalt alig meghaladó összefoglalás *Az író* című részben kapott helyet, Egressy drámafordításait és *A színészet könyvét* bemutató passzusok után. A kontextusválasztás elsöre könnyen megfeythetőnek tűnik, hiszen Egressy nemcsak szerkesztette az 1860. január 1. és december 29. között megjelent hetilapot, hanem legtöbb számában publikált is. Ám Rakodczay nem a Magyar Színházi Lapban megjelent Egressy-írásokat elemzi, inkább a 19. századi színházi jellegű lapok fennmaradásának nehézségeiről ír – s erre a problematikára helyezi a hangsúlyt Egressy lapjának értékelésekor is.

Miután átnézte az 1901-ben részleteiben a Nemzeti Múzeumba került Egressy-hagyatékot, Rakodczay levelezni kezdett a színész legidősebb gyermekével, Egressy Ákossal (1832–1914), és segítséget kért tőle. A monográfiában többnyire fejezetről fejezetre Egressy repertoárját és a fellépéseiről szóló színikritikákat ismertette – értelmezése középpontjában a kimagasló színészi teljesítmény és az elismertség áll. Egressy Ákostól magánéleti adatokat remélt. Az 1904 és 1911 között hozzá írott leveleiben az apa mindennapjairól, személyes ügyeiről érdeklődött, a pályájáról, elméletirői és szerkesztői munkásságáról alig kérdezett. A Magyar Színházi Lapot összesen egyszer említette. Amikor 1909-ben Egressy Ákos feltehetően egy színházi szaklap indítására ösztönözte, így reagált: „Hogy én szaklapot indítsak? Oh nem! Hát nem látja, Urambátyám, hogy olyan lapot, ami szegény Hamlettől telnek, nem tartana fönn ez a silány színészhad, meg közönség. Az Ön dicső apja [Egressy Gábor] is belátta ezt, mikor egy év után lezárta lapját. Pedig ma hátrább vagyunk, mint akkor.”¹ Rakodczay párhuzamot von 1860 és 1909 között, ugyanolyannak állítja be a két korszak színészeit és közönségét, s úgy tesz, mintha e fél évszázad alatt a színházi életben nem történt volna változás. Saját kora színésztársadalmának és publikumának elmarasztalásával jelzi, hogy nem szeretné elkövetni azt a hibát, amit Egressy,

* Részlet egy Egressy Gáborról készülő doktori disszertációból. A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program” keretei között valósult meg. A tanulmány elkészítését támogatta még „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt.

¹ Rakodczay Pál Egressy Ákosnak, Pécel, 1909. január 8., OSzK Kt, Levelestár. (A Rakodczay Páltól idézett levelek gépelési hibáit jelzés nélkül javítottam.)

tudniillik, hogy kellő szakmai érdeklődés hiányában egy színházi szaklap szerkesztésébe belefog. Más jellegű értékelést írt aztán a nyilvánosságnak szánt munkájában. A monográfiában a Magyar Színházi Lapot egy olyan sajtótörténeti folyamat részének tekinti, amelynek kezdőpontját az 1830–1831-ben Kassán megjelent Nemzeti Játékszíni Tudósítás, végpontját pedig a színészegyesület által 1884-től kiadott Színészek Lapja jelenti. A Magyar Színházi Lap harmadik a sorban, előzményének a kassai orgánumon túl a Kolozsvári Színházi Közlönyt tartja. Összehasonlító elemzésükre viszont nem vállalkozik, így a monográfiából nem derül ki, hogy a szerkesztői koncepciók és a kiadási körülmények teljesen eltérőek voltak, s valamiféle tematikai átfedés csak a kolozsvári napilap és Egressy lapja között mutatható ki. Rakodczay úgy véli, a Magyar Színházi Lap annak ellenére, hogy Egressy színésztani tanulmányainak fóruma volt, a „leggyakorlatibb képző elem”, vagyis a színikritikák közlése nélkül nem igazán tudta esetleges feladatát, a kezdő színészek elméleti pallérozását megvalósítani.² Szerinte a lap szépirodalmi rovata egyértelműen jelzi, hogy Egressy „ismerte a közönség gyengéjét és lapjába szépirodalmi dolgokat is felvett [...], hogy mentül általánosabb érdekű legyen közlönye”.³ Ezek után mégsem ismétli meg az egykorú recepcióról korábban írott véleményét, a lap megszűnését mással indokolja: „A Magyar Színházi Lap egy évi fennállása után megszűnt. A Hf. [Hölgyfutár] (60. XII. 11.) szerint sokan óhajtották, hogy a Zenészet Lapokba olvadjon belé. De ez nem történt meg. Ő [Egressy Gábor] belátta, hogy nem ér rá ily lappal bibelődni. A szerkesztés az egész embert kívánja s az egész ember a színészeté volt, nem egy lapé.”⁴ Majd éppen korábbi meggyőződésének ellenkezőjét állítja az orgánium befogadtörténetéről: „Nem gondolnók, hogy anyagi bukás volt oka a lap megszűntének.”⁵ Rakodczay élesen elhatárolja egymástól a sikeres színészpályát és a színházi szaklap szerkesztését, sőt a színészi nagyság felmagasztalása érdekében *bibelődéssé* alacsonyítja a lapkiadást, s meg sem próbál összefüggéseket találni a nagy volumenű színészi karrier egyes momentumai és a lap tematikája között. Az Egressy Ákosnak írott indoklás magánjellege miatt árulkodóbb lehet, ugyanakkor az árnyaltabb könyvbeli megfogalmazás is azt sugallja, hogy Rakodczay a lalapítást nem túl megfontolt döntésnek érzi Egressy pályáján. A megszűnést befolyásoló tényezők közül akármelyiket fogadjuk el érvényesnek, úgy tűnik, a monográfiában a Magyar Színházi Lap csendes háttérbe szorításának oka az lehetett, hogy nem látta Egressy sikertörténetébe beilleszhetőnek a szerkesztését. (Noha a Magyar Színházi Lappal közös fejezetben tárgyalt Egressy-drámafordításokról és *A színészet könyvéről* korántsem ennyire negatív Rakodczay véleménye, az mégis sejthető, hogy együvé tartozásukat abban látja, hogy döntően nem befolyásolják Egressy színészpályájának megítélését, szerepük másodlagos.) Ezt támaszthatja alá az is, hogy az orgánium egykorú recepció- és kiadástörténetére vonatkozó, viszonylag bőséges kéziratot anyagot nem dolgozta fel. Nem tudni pontosan, hogy mit ismert, mit nézett meg, de a könyvrészletből úgy

² RAKODCZAY Pál, *Egressy Gábor és kora*, Singer és Wolfner, Budapest, 1911, II., 501.

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

látom, egyedül Egressy naplójegyzeteinek második kötetét⁶ használta. A Nemzeti Múzeumba került Egressy-hagyatékban pedig a munkatársak Egressyhez írott levelei is ott voltak (ezekből csak Csernátony Lajos és Rónay Jácint leveleit említi), amint erről Vértesy Jenő 1904-ben az *Egressy Gábor iratai a Magyar Nemzeti Múzeumban* című ismertetésében beszámolt.⁷ Nem idézte, de olvashatta Egressy feleségéhez, Szentpétery Zsuzsannához 1860-ban írt leveleinek idevonatkozó passzusait, hiszen ezek a rajtuk lévő kézírattári pecsét és Vértesy közlése szerint már 1901-ben a közgyűjteményben voltak. Ismerhette az Irodalomtörténeti Közlemények adattárában 1903-ban közzétett *Magyar írók levelei Egressy Gáborhoz* című forrásközlést is,⁸ amelyből néhány levél éppen a Magyar Színházi Laphoz kapcsolódik, de nem tudhatt arról a kézíratos könyvről (ez ekkor még Egressy Ákosnál lehetett), amelyben előbb az *Egressy Gábor törökországi naplója 1849–1850*, majd a Magyar Színházi Lap előfizetőinek névsora szerepel.⁹

A kéziratok iránt később a magyar sajtó- és színháztörténet sem érdeklődött. A sajtótörténet az 1857-től megélnkülő és egyre jobban differenciálódó sajtóélet hatására létrejövő magyarországi szaklapokat felsorolásszerűen említi. A művészeti orgánomokról, köztük a Magyar Színházi Lapról és a Színházi Látszóról (1863–1864) csak azt jegyzi meg, hogy „nem jutnak túl a kísérletezés stádiumán”.¹⁰ Előrelépést hoz viszont a *Magyar színháztörténet 1790–1873* című kötetben a dualizmuskori színházi életet tárgyaló Székely György észrevétele. Szerinte az 1860-as években a „színész-társadalom tudatosodását” a színészképzés intézményesülésén és a színészi nyugdíjpénztár átalakításán túl a szaklapok megjelenése segítette.¹¹

A Magyar Színházi Lap elemzésekor az egyik lehetséges kontextus valóban a Székely György által kijelölt intézményi keret lehetne, ugyanakkor úgy látom, a színházi szaklap szerepe a hivatásosodás folyamatában majd akkor határozható meg igazán, ha a magyar színészet professzionalizációjának 19. századi története feldolgozott lesz. Közelebb kerülhetünk viszont egy ilyesfajta értelmezéshez, ha először Egressy pályája és a vonatkozó kézíratos anyagok felől igyekszünk megvizsgálni a lap jelentőségét.

Egressy és a hivatásos színészi identitás

Magyarországon az utóbbi két évtizedben élénk érdeklődés mutatkozik a hivatásosodáskutatások iránt. A viszonylag könnyen kvantifikálható csoportok (orvosok, ügyvédek, mérnökök) professzionalizációs folyamatának vizsgálatán túl született már tanulmány, illetve monográfia a középiskolai tanárok, a dualizmuskori képzőművészek és az irodalom hivatásosodásáról is. A Korall 2010-ben tematikus számot szentelt

⁶ EGRESSY Gábor, *Társalgás a szellemekkel. Egressy Gábor naplójegyzetei 1854–1861*, OSzK Kt, Oct. Hung. 611, II.

⁷ VÉRTESY Jenő, *Egressy Gábor iratai a Magyar Nemzeti Múzeumban*, Magyar Könyvszemle 1904, Új folyam, XII. kötet, 59–60.

⁸ *Magyar írók levelei Egressy Gáborhoz*, közli ESZTEGÁR László, ItK 1903/1., 111–120.

⁹ OSzK Kt, Fol. Hung. 1961.

¹⁰ *A magyar sajtó története*, II/1., 1848–1867, főszerk. SZABOLCSI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1985, 676.

¹¹ *Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1990, I, 414.

a témának; az egy-egy pálya hivatásosodását bemutató esettanulmányok mellett áttekintő jellegű írások is megjelentek a különféle professzionalizációelméletekről és kutatási irányokról. Itt közölték Harold L. Wilensky *The Professionalization of Everyone?* című tanulmányának fordítását, valamint Vári András külön össze is foglalta az amerikai szociológusnak a professzionalizáció folyamatáról írott elméletét: „Ebben az első lépés az adott szakma teljes időben úzótt kenyérkeresetként való kialakulása, a második lépés a formális szakmai képzőintézmények létrejötte, a harmadik a [...] szakembereket és kontárokát szétválogató, utóbbiakat üldözö össznemzeti szakmai szövetségek megszervezése.”¹² Wilensky az amerikai viszonyokat alapul véve egyik művészeti ág képviselőit se hozza szóba, illetve *A professzionalizáció folyamata* címmel készített táblázatában se a „professzionalizálódó hivatások, egy részük peremhelyzetben”, se a „kétése” kategóriába nem sorolja be őket.¹³ Az angolszász színháztörténeti szakirodalom mégis egy Wilenskyéhez hasonló séma alapján tárgyalja a színház professzionalizációját.

Mark Evans a modern színház kialakulásáról szóló könyvében a színház hivatásosodását három tényezőhöz köti: a pálya anyagi jólétet teremt, a színház egyesületeket hoznak létre, és intézményes keretek között tanulják a mesterséget, illetve képzik magukat.¹⁴ Jeffrey Richards Henry Irvingről szóló életrajzi monográfiájában az 1860-as évek elejére vonatkoztatva szintén kiemeli a belső önszabályozást biztosító szakmai szervezetek meglétét, de ő a színházképzés intézményesülése helyett még csak szakmai vizsgát ír, harmadik feltételnek pedig nem az egzisztenciális lehetőséget, hanem a szakma jogi értelemben vett elismerését tartja.¹⁵ Úgy véli, a színház 1830-as évekbeli negatív megítéléséhez (társadalmilag és művésziileg kizárítottak, korhelyek és csavargók, a színház pedig léha és bohém vállalkozás, de semmiképpen sem hivatás) képest ezek az ismérvek érzékeltetik legjobban a professzionalizáció folyamatát.¹⁶ Richards szerint a változás az 1880-as évekre a színház társadalmi helyzetét és szociokulturális környezetét is átformálta. A 19. század elején még marginális figurák, nincs meghatározott munkaidejük, s bár sokszor küzdenek a létbizonytalansággal, pályaválasztásuknak többnyire családi hagyománya van. London esetében még az is tudható, hogy főként Bromptonban és Bloomsburyben laknak. A század utolsó harmadában a társadalmi megbecsülésük már vitathatatlan, klubtagságokat nyerhettek, s a jobb módúak megengedhették maguknak, hogy a város elit negyedébe, St. John's Woodba költözzenek. A 19. század közepén az intézményesülés is megindult: először szakmai szervezetek és egyesületek jöttek létre, majd az 1880-as évektől megjelentek a magán és állami színházképző iskolák.¹⁷

¹² VÁRI András, *Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionalizációs folyamat útjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában*, Korall 2010/42., 154.

¹³ HAROLD L. WILENSKY, *Minden szakma hivatás?*, ford. Szívós Erika, a fordításban közreműködött HALMOS Károly, Korall 2010/42., 28.

¹⁴ MARK EVANS, *Movement Training for the Modern Actor*, Routledge, New York – London, 2009, 39.

¹⁵ JEFFREY RICHARDS, *Sir Henry Irving. A Victorian Actor and his World*, Hambleton and London, London – New York, 2005, 66.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo., 68.

Magyarországon Egressy 1866-ban bekövetkezett haláláig csak elkezdődik a fenti értelemben vett, több pilléren nyugvó intézményi háttér kiépülése – az angolszász kutatók által kialakított modell minden eleme csupán a 19. század végére jön létre. De Egressynek a színészi munkánál lényegesen tágabb körű tevékenysége, különösen pályája második felében, azt mutatja, hogy pontosan ezeknek a feltételeknek a létrehozásán dolgozott, tisztában volt a fontosságukkal. Egyéni pályaképének vizsgálata éppen ezért alkalmas a hivatásos színészi identitás kialakulásának bemutatására és értelmezésére. Személyes iratai és nyomtatásban megjelent publikációi alapján visszanyomozhatjuk azoknak az önmegfigyeléseknek, beállítódásoknak, dilemmáknak az eredetét, amelyek kezdeményezésekre, a szakma hivatásosodásának előremozdítására ösztönözték.

A színjátszás intézményesülését az irodalom intézményesüléséhez hasonlóan úgy szokták emlegetni, mint a társadalmi integráció egyik lételemét. Ez a Pesti Magyar Színházhoz került színészek esetében körülbelül a következőt jelenthette: 1837 után találkozunk először a meghatározott időre szóló, a havi fizetés összegét és a jutalomjátékok pontos számát rögzítő hivatalos színészi szerződésekkel. Egressy 1838-ban *új életperiódusnak* nevezte pesti színészetének kezdetét.¹⁸ Ebben az időszakban íródnak azok a színészek megélhetési körülményeit tárgyaló cikkei, amelyeket az 1838–1841 között zajló ún. operaháború kontextusában szoktak értelmezni. Nem kívánom ennek az értelmezési közegnek az érvényességét vitatni, mivel az írások legtöbbször valóban a dráma- és operaelőadások számának aránytalanságára reflektál, valamint a drámák színpadi előadásának háttérbeszorításával a nemzet esztétikai értékeinek mellőzésére figyelmeztet. A publikációkból úgy tűnik, mintha a színészek csak a vita hevében, az anyagiasság vádja miatt foglalkoznának jövedelemviszonyaikkal. Egressy naplójegyzetei és feleségének, Szentpétery Zsuzsannának írott levelei alapján viszont árnyalható és távlatosabbá tehető a kép. Az már a cikkekből is egyértelmű, hogy a színészfizetések, az önköltséges jelmezzvásárlások és a vidéki vendégszereplések anyagi hozamának nyilvánosságra hozatalával a színészek piacosodásról, a piac normáinak megjelenéséről beszélnek. Náluk is egy olyasfajta tendencia figyelhető meg, mint amilyenre Margócsy István Petőfi Sándor kapcsán rámutat: a folyamatos jelenlét elengedhetetlen feltétele a karrier sikerének és a megélhetésnek – ha ez meginog, a művész „ki lesz téve a keresletingadozás könyörtelen fenyegetésének, s ennek következtében a megélhetés bizonytalanságának is”.¹⁹ Noha az írások az operaháború kontextusában alapvetően a színészpálya árnyoldalát jellemzik, a háttérben már valamiféle biztonságérzet is felfedezhető, hiszen az intézményesülés bizonyos védettséget jelentett. (Itt már nem arról az 1830-as évek eleji negatív társadalmi megítéltezéséről van szó, amelyet Egressy a következőképpen jellemezett: „küzdenni kellett az erkölcsi létezésért, egy parányi helyért a társadalomban, szemben a baliréletekkel; küzdeni

¹⁸ Egressy Gábor Egressy Béninek, Kolozsvár, 1838. november 1. = Egressy Galambos Gábor emléke, *Saját műveiből siremléke javára rendezték fiai*, Nyomtatott Emich Gusztáv Magy. Akad. Nyomdásznál, Pest, 1867, 51.

¹⁹ MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Korona, Budapest, 1999, 72.

az anyagi létezésért szemben a közönyösséggel”).²⁰ Egressy 1840 és 1844 között egy nyolcadrés alakú bekötött vékony könyvben szórványosan vezette pesti kiadásait (lakbér, konyhapénz, tűzifa, gyermekeinek taníttatása, jelmezbérlés stb.), valamint vidéki vendégszerepléseinek jövedelmét és költségét. Önmegfigyelésének tárgya nem az, hogy meg lehet-e élni a színészetből, hanem hogy a pesti, illetve a vidéki vendégszereplésnek keresetéből milyen életszínvonalat teremthet családjá és saját maga számára.²¹ Tudja-e finanszírozni két fiának Miskolcon történő taníttatását és kosztját? Az 1843. november-decemberi párizsi tartózkodása alatt milyen kiadásokat engedhet meg magának? És távollétében mennyi pénzt hagyjon otthon feleségének a megélhetésre? Az egzisztenciális viszonyok lassú normalizálódása persze még nem a színészet hivatásosodását jelzi, de Egressy pályáján segít annak megértésében, hogy a későbbi magánirataiban miért szorulhattak háttérbe a pénzügyi feljegyzések. A magyar színészet történetében egyébként viszonylagos anyagi jólétről körülbelül a 19. század közepétől beszélhetünk, ám ez csak egy nagyon-nagyon szűk csoport, az intézményes keretek között működő színészek esetében lehet igaz – és még náluk is látunk további (vidéki vendégszereplés, drámafördítés stb.) jövedelemszerzési technikákat ahhoz, hogy tisztességes szinten meg tudjanak élni.

A színészet szakmai karrierjének megalapozása és a színészképzés már az 1840-es években foglalkoztatják Egressyt, de ekkor még nem feltétlenül a későbbi nemzedék kinevelése a célja. Az 1837-es bécsi és az 1843-as párizsi színházlátogatásaival, valamint színészetelméleti tanulmányainak közzétételével mintha azt jeleznék: a magyarországi színjátszás intézményesülése a színészek számára kihívás és megmérettetés. Szükség van a már pályán lévők „továbbképzésére”, s megfelelő szakmai tapasztalatot az intézményi képzés hiányában a külföldi színészetelméleti munkák és az Európában ismert színészek játékaiban tanulmányozásával lehet szerezni. A külföldi színházlátogatásai során szerzett benyomásainak²² és a német nyelvű dramaturgiai munkák felhasználásával írott szerepértelmezéseinek publikálása nemcsak azt mutatja, hogy ő igyekszik saját színészi habitusán és technikáján csiszolni, hanem azt is, hogy próbál színésztársainak is segíteni, fogódzókat adni.

Egressy számára az 1837–1848 közötti időszak az egzisztenciateremtés és a karrierépítés ideje volt. Sikerük ugyan nehezen mérhető, de a törökországi emigrációból feleségének írott leveleiből úgy tűnik, 1850-ben biztos abban, hogy már van akkora tekintélye, hogy távollétében publikációinak esetleges összkiadása, majd törökországi naplójának megjelentetése esetén lesz elegendő támogatója. Az 1850-es években országos elismertségéről tanúskodnak azok a szintén feleségének írt beszámolóik, amelyekben elújságolja, hogy több írásáról pozitív visszajelzést kapott. 1855-ben Kolozs-

²⁰ EGRESSY Gábor, *Tanulmányaim és emlékeim IX.*, Magyar Színházi Lap 1860. március 24., 13. sz., 101.

²¹ A kiadási könyvet korábban ismerttettem. Vö. SZALISZNYÓ Lilla, „Koszt fizetve”. *Kisfaludy Sándor, Erdélyi János és Egressy Gábor kiadási naplója = Rajzolatok a magyar történelemről*, szerk. ANTOS Balázs – TAMÁS Ágnes, J. Nagy L., Szeged, 2010, 25–36. Különösen: 26–29; 33–36.

²² A bécsi színházlátogatások során a színlapokra írt feljegyzéseit és tapasztalatszerzésének módszertanát Kerényi Ferenc értelmezte. Vö. EGRESSY Gábor *Válogatott cikkei 1838–1848*, kiad., utószó KERÉNYI Ferenc, Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1980, 118. (*Színháztörténeti Könyvtár*, 11.)

várott a Magyar Sajtóban *Levelek a színvilágból* címmel megjelent cikksorozatát dicsérték: „Színvilági leveleimet itt rendkívül dicsöítik a művelt körökben. Tegnap egy professor azt mondta, hogy az én irataimból tanít oskolájában a művészetről.”²³ A Török János szerkesztésében 1856-ban kiadott Kelet Népeben pedig *A színház hajdan és most* című²⁴ közleménye keltette fel a figyelmet: „Holnapra volt házi gazdánkhoz ifj. Magyar Imréhez vagyok ebédre hiva, holnapután pedig báró Rudics Mórchoz valami színházi tanács kormányra, mert az én tervem szerint akarják ez itteni színházat megalapítani, – azon terv szerint mellyet a »Kelet népében« megírtam.”²⁵

Az eddigiek rámutattak arra, hogy Egressy pályájának alakulástörténeti vizsgálata a vidéki vendéjátékainak figyelembevételével lehet teljes. Körútjait leginkább személyes indíttatásai (kultuszteremtés-népszerűsítés, pénzkeresés) és a (nemzeti) kultúraterjesztés révén említik.²⁶ A vendéjátékainak azonban lehet egy olyan eddigi figyelembe nem vett aspektusa is, amely az 1850-es évektől írásainak témaválasztását is befolyásolta. A máig kiadatlan kéziratos családi levelezéséből a vidéki vendégszereplései során szerzett személyes tapasztalatain és benyomásain túl megismerhetjük szinte egész Magyarország és Erdély egykorú színjátszását. Egressy az ország legkülönfélébb területeire jár fellépni, hetekig, néha több hónapig tartózkodik egy-egy vidéken. Kiismeri a színtársulatok belső életét, szeme előtt alakulnak a műkedvelő társulatok. A feleségének írott leveleiből most egy ilyen történetet idézek 1854-ből:

Pap Zsigmond [...] épen jelen volt nálam, midőn a kocsisal alkudtam, ki benünket Kolosvárra viendett; s azt mondja nekem: „ne siessen ön, itt [Nagybánya] holnapután vásár van, akkor félannyi áron is elviszik, ha netalán addig nem sikerülne társulatot szerkesztenünk, s önt egy pár előadásra megnyerhetnünk”. Vártam tehát, s ime Más nap azon hirrel jönnek hozzám, hogy a társulat alakulóban van [...]. Az ebédlöben 9–10 derék lelkes férfit találok, kik közreműködésüket egész készséggel ajánlják [...]. De még ezentul tömérdek nehézség jött közbe; a szerepeket minduntalan visszaküldözték, s majd egyik mondott le majd a másik. Végre, 13 napi bizonytalanság és vesződések után Hamlet, tegnap Vasárnap, roppant számú közönség előtt színre jött.²⁷

Egressy nagyszámú vendégszereplése során azt tapasztalta, hogy a Pesten már intézményesült színjátszás (Nemzeti Színház) és a bizonytalanabb státusú vidéki színtársulatok, de különösen a műkedvelők produkciói között nagyon nagy minőségi ellentét feszül. Ez valószínűleg a vidéken megforduló pesti vezető színészek mindegyikének feltűnik, ám a színművészet értékeire rendkívül érzékeny Egressy ezt nem is hagyja szó nélkül. Egyfelől javaslatot tesz az országos szintű színi kerületi rendszer kiala-

²³ Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, Kolozsvár, 1855. november 30., OSzK Kt, Levelestár. (Egressy Gábor családi levelezésének kritikai igényű kiadásán jelenleg dolgozom.)

²⁴ EGRESSY GÁBOR, *A színház hajdan és most*, Kelet Népe, 1. évfolyam, I. kötet, I–II. füzet, 1856, 75–93.

²⁵ Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, Szabadka, 1857. január 16., OSzK Kt, Levelestár.

²⁶ EGRESSY *Válogatott...*, 129.

²⁷ Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, Nagybánya, 1854. november 20., OSzK Kt, Levelestár.

kítására²⁸ s a vidéki társulatok tagjainak szakmai felzárkóztatására,²⁹ másfelől a nyilvánosság számára definiálja a színész fogalmát, rámutat azokra a művészi értékekre, amelyek révén elhatárolhatja egymástól a „művészi képzettséggel” játszó színészeket és a dilettánsokat. Az 1850-es évek első felétől foglalkoztatja intenzíven egy színészeti tankönyv megírása.³⁰ Ám nemcsak azt érzi problematikusnak, hogy a szakmai megítéltetést nagyban befolyásolják a közkedvelt műkedvelő előadások, hanem azt is észreveszi, hogy a magyarországi színészek száma még 1860-ban is nehezen számszerűsíthető. Erről a Magyar Színházi Lapban *A magyar színigazgatók és színészek létszáma* című cikkében így ír:

A magyar színészek összes számát, kik a két hazában szerteszét működnek, megtudni nagyon bajos. Olyanok ők, szegények, mint a végtelen puszták futóhomokja, mellyből a szél és vihar játéka ma itt hegyet, amott völgyet alakít, s holnap már a hegy és völgy ismét sík lapály, mellynek apró domborulatain a lég-hullámzásnak legujabb nyomai látszanak. [...] Tudtunkra e pillanatban összesen 18 vidéki színésztársulat létezik. [...] A pesti Nemzeti színháznak 1858-ban volt 104 tagja (50 nőnemű és 54 férfi) [...]. E szerint az összes magyar színészet létszáma lenne 536 tag; kiknek egy harmadát nőneműek két harmadát pedig férfiak teszik.³¹

Az áttekintés természetesen nem tárta fel Egressy pályájának minden olyan momentumát, amelyek az utókor számára a színészet hivatásosodásának jeleként értelmezhetők, de talán rávilágított arra, hogy a színész a Pesti, később Nemzeti Színháznál töltött bő két évtized és számos vidéki vendégszereplés után milyen tapasztalatok, illetve ismeretek birtokában fog hozzá az első magyar nyelvű színházi szaklap szerkesztéséhez.

Sajtótörténeti vonatkozások

Lakatos Éva *A magyar színházi folyóiratok bibliográfiájában* a 18. század utolsó harmadától 1860-ig a következő színházi jellegű lapokról tud. A Nagyszebenben 1778. június és december között kéthetente megjelent *Theatral Wochenblatt Hüllverding* Joseph társulatának névsorát és az előadott darabok lajstromát közölte, az 1798–1799 között a *Pressburger Zeitung* melléklapjaként havonta kiadott *Allgemeine Deutsche Theater-Zeitung* pedig a magyar, az osztrák és a német színtársulatok előadásairól

²⁸ EGRESSY Gábor, *Színház és nemzet = Egressy Galambos Gábor emléke...*, 126–130.

²⁹ *Uo.*, 125–126; EGRESSY Gábor, *A színház hajdan és most = Egressy Galambos Gábor emléke...*, 220–222.

³⁰ Az 1866-ban megjelent *A színészet könyve* keletkezéstörténetéről lásd SZALISZNYÓ Lilla, „Nem volna jó a Kisfaludy-Társaság kérdésére felelnünk?”. *A Shakespeare-t játszó és tanító Egressy Gábor = Médiumok, történetek, használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbely Mihály tiszteletére*, szerk. PUSZTAI Bertalan, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Szeged, 2012, 107–118. Különösen: 112–116.

³¹ EGRESSY Gábor, *A magyar színigazgatók és színészek létszáma*, Magyar Színházi Lap 1860. február 11., 7. sz., 58–59.

számolt be. Hasonló tartalommal jelentkezett, de már magyar nyelven az 1830–31-es kassai hetilap, a Nemzeti Játékszíni Tudósítás.³² Tudunk még az 1778–1779-ben Nagyszébenben megjelent Theatral Nachrichtenről, az 1810-ben Sopronban kiadott Theater-Journalról és az 1830 végén 1831 elején Temesvárott hetilapként megjelent Thaliáról. A nagyszébeni lapnak csak az első évfolyam bekötésekor közzétett címlapja maradt fenn, a soproni folyóiratról Lakatos csak utalásokból tud, és szintén utalásból, illetve az egyik szám fakszimiléjéből ismert a Thalia is.³³ A Nemzeti Játékszíni Tudósítás megszűnése után hosszú szünet következett, a bibliográfia szerint 1853-ig, a Délibáb: Nemzeti Színházi Lap megjelenéséig nincs újabb színházi jellegű orgánunk. Igaz, a Pesti Magyar Színház 1837-es megnyitása után az enciklopédikus jellegű folyóiratok, illetve a divatlapok rendszeresen közöltek színházműsört, színikritikákat és időnként színházi, színészeti tárgyú dolgozatokat. Az 1853. január 2. és 1854. február 19. között Festetics Leó szerkesztésében Pesten megjelenő Délibáb, majd az 1859–1860 között olykor hónapos megszakításokkal kiadott napilap, a Kolozsvári Színházi Közlöny már nem szorítkoztak a műsorrend közlésére, viszonylag változatos tartalommal (szépirodalom, művelődés- és színház történeti írások, hírek stb.) jelentkeztek.³⁴ A tematikák alapján egyelőre a Délibábbal és a Kolozsvári Színházi Közlönnyel foglalkozom, az előbbieken ismertetett sajtótörténeti folyamatra majd a Magyar Színházi Lap értékelésekor, szaklapi jellegének definiálásakor térek vissza.

Egressy 1859 végén külföldi lapokat is átnézett, naplójegyzeteiben lejegyezte a Deutsche Theater Zeitung Berlin, az Allgemeine Theater Leipzig és a Théâtre Paris periodicitását, árát és küldési díját.³⁵ Sőt Rónay Jácint 1860-ban a Londonban mindennap megjelenő színházi lapot is elküldi neki, „tán használható”.³⁶ Hogy Egressy valóban a külföldi orgánumokat tekinthette mintának, arra Kazinczy Gábor figyelmeztetése is utal: „Nézzd Német-, Franciaországot etc. s vond ki az arányokat s igazságos leendesz akkor is, ha az igazság sujtani fog.”³⁷ Hatástörténetileg számolhatunk még a Wiener Allgemeine Theaterzeitunggal (1806–1860) is, bár e napilap 1854-es évfolyamát átnézve úgy tűnik, a Magyar Színházi Lappal összevetve nemigen beszélhetünk tematikai átfedésről. A bécsi lap jól bejárattott profilt mutat, az egyoldalú hirdetési blokkja alapján erősen a piaci logika mentén működött. Az alcím szerint iparral, kereskedelemmel, társasérettel, tudománnyal és különféle művészetekkel, irodalommal, zenével, divattal egyaránt foglalkozott. Olvasótáborának magját

³² *Nemzeti Játékszíni Tudósítás. 16 Számban*, Irta Keresztszeghi és Adorjáni Gróf CsÁKY Theodor, Nyomtatta Werfer Károly Cs. Kir. priv. Akad. Typographus, Kassán. A reprint kiadást készítette ENYEDI Sándor, Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1979. (*Színház történeti Könyvtár, 10.*)

³³ LAKATOS Éva, *A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája 1778–1948*, Országos Színház történeti Múzeum és Intézet, Budapest, 1993, 279–280.

³⁴ *Uo.*, 30–31., 49–50.

³⁵ „<Deutsche Theat. Zeit. Berlin, 2szer hetenkent, 8 f. 92. – küldés 79 xr. Stempli 1 f 4. Allgemeine Theatr. Leipzig 3szor het. ¼ évre 11 f 2x küldés 95 xr. St. 1,56.> Théâtre Paris 2szer hetenkent 27. 76 x küldés: 2 f. 52 x bélyeg 2 f 8. ¼ évre lehet.” EGRESSY, *Társalgás a szellemekkel*, OSZK Kt, Oct. Hung. 611, II, 41v.

³⁶ Rónay Jácint Egressy Gábornak, London, 1860. augusztus 12., OSZK Kt, Levelestár.

³⁷ Kazinczy Gábor Egressy Gábornak, Bánfalva, 1859. december 13. = *Magyar írók levelei...*, 115.

ugyan a művészetkedvelők adhatták, de tartalmi sokszínűsége miatt nem tekinthető kimondottan színházi szaklapnak.

A Magyar Színházi Lap alapításának körülményeiről keveset tudunk. Egressy az engedélyt 1859. november 1-jén kapta meg,³⁸ az első számot december elején akarta kiadni. A lapindítást a Nemzeti Színháznál való felmondása miatt időzíthette 1859 végére, de végül, valószínűleg Kazinczy Gábor tanácsára, kivárta az újévet. Kazinczy-nak 1859. október 13-án így írt végleges tervéről: „Ez a program, mellyet ide zárok, alkalmasint meg fog lepni, részint újdonságával részint merészségével a vállalatnak.”³⁹ Vagyis a Magyar Színházi Lapra nívumként kell tekinteni, s Egressy publikációs múltját ismerve a *merészség* arra utalhat, hogy komoly szakmai tartalommal jelentkezik majd. Éves tartalomjegyzéke címszavakban a következő: 1. Színészet, nyelvészet, zenészet, itészet, színházi dolgok; 2. Költemények; 3. Beszélyek; 4. Történettár, életrajzok, emléklapok, népelet, szellemi mozgalmak itthon és külföldön; 5. Alkalmi rovatok. A szintén hetilapként megjelenő Délibábnak *látszólag* hasonló volt a kínálata: 1. Irány és aesthetikai czikkek; 2. Beszélyek, életképek, történet- és korrajzok; 3. Versek, balladák és költői beszélyek; 4. Utazási napló és levelek; 5. Történeti, művészi életrajz- és régiségek; 6. Nemzeti színházi ügyek; 7. Műbírálati rovat; 8. Tarkaképek; 9. Budapesti hírek; 10. Külföldi színészet és országjárás; 11. Vidéki szemle; 12. Irodalmi értesítések, felszólítások, kérelmek; 13. Szerkesztői értesítő, hivatalos nyilatkozatok és czáfolatok. Az aktuális színházi műsort közlétező lapoktól mindkettő elhatárolódott, repertoárt és színikritikákat alig közöltek. De míg a Délibáb az igényes szépirodalmi rovatával, amelynek arculatát a főmunkatársként dolgozó Jókai Mór határozta meg, szórakoztatni akart, addig Egressy a Magyar Színházi Lapról megjelent hirdetés szerint ezt a rovatot a színésztanításnak igyekezett alárendelni. Eredetileg nem költeményekre és beszélyekre osztotta az irodalmi blokkot, hanem történeti balladákat, illetve történeti beszélyeket kívánt megjelentetni. Rakodczay Pálnak tehát nincs igaza, amikor az *Egressy Gábor és kora* című életrajzi monográfiában azt állítja, hogy Egressy az olvasóközönség igényeihez igazodva közölt szépirodalmat, s célja az volt, hogy „általánosabb érdekű legyen közlönye”.⁴⁰ A címszavak hiába mutatnak egyezést a színészeti témákat illetően is, a Délibáb az állandóan meglévő *Műbírálati rovatot* kivéve alig közölt színháztudományi írásokat. Az utókor ezért is minősíti a Délibábot inkább irodalmi lapnak.

Szerényebb és populárisabb kínálattal jelentkezett a pénteket kivéve mindennap megjelenő Kolozsvári Színházi Közlöny (1859. november 5. – 1860. március 31.). A kolozsvári színtársulat vezetőjének, színészenek, Havi Mihálynak a szerkesztésében megjelenő négyoldalas újság inkább tájékoztató jellegű lapként funkcionált, állandó rovatai a következők voltak: Művészi hírek, Érkeztek, Elutaztak, Hirdetések és a negyedik oldalt mindig az aktuális színházi előadás színlapja adta. Változó volt

³⁸ OSzK Színháztörténeti Tár, 3168/Pr.

³⁹ Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, Pest, 1859. október 13. = EGRESSY Gábor *Levelei Kazinczy Gáborhoz*, kiad., bev. KENYERES Ágnes, Színháztudományi Intézet Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest, 1960, 30. (Színháztörténeti Füzetek, 35.)

⁴⁰ RAKODCZAY, I. m., II., 501.

viszont az első és a második oldalt kitöltő írások műfaja és minősége. Havi itt többnyire verset, művelődéstörténeti írást, ritkán színháztörténeti tanulmányokat közölt. Ez utóbbiak, elenyésző számuk ellenére, valamelyest a színészet hivatásosodását igyekeztek szemléltetni. Havi *A német perseverentia s a magyar színészi gyámintézet* című cikke⁴¹ ugyanúgy a mintaadásról és a követésről szól, mint Rónay Jácintnak a Magyar Színházi Lapban a Dramatic College-ról írt ismertetése.⁴² 1860. február 16-án a Kolozsvári Színházi Közlöny új arculattal jelentkezett. A változtatás a lap iránti érdektelenségnek – Havi 1859 ősztől folyamatosan szóvá tette, hogy „a részvét a hirlapra oly csekély, hogy újra és véglegesen fölkérem a t. cz. közönséget, sziveskedjék arra előfizetni”⁴³ –, illetve a közben megjelent Magyar Színházi Lapnak tudható be. Havi tematikailag igyekezett Egressy módszertanát követni: az első két oldalt szépirodalommal és művelődéstörténeti írásokkal (például *A mult század jeles francia színésznői, Rossini életéből*) töltötte meg, a harmadikat pedig Tárca címszó alatt Hirharang, Bel és külföldi vegyes hírek, Színházi kronika rovatokra osztotta. A negyedik oldalon továbbra is színlapot közölt. Ám hiába próbálta hirdetések felvételével is fellendíteni a lapot, a kolozsvári színházi hírekre szűkített tartalmával, a városba utazottak és az onnan elutazók rendszeres felsorolásával a Kolozsvári Színházi Közlöny csak helyi lapként működhetett.

Szerkesztői elképzelések

A két hívószó, *újdonság* és *merészség*, amelyekkel Egressy a Magyar Színházi Lapot Kazinczy Gáborhoz írott levelében jellemezte, gyorsan terjedt az ismerősi körben. Sorra íródtak a baráti tanácsok – mindannyian jól tudták, hogy Egressy lapja más lesz, mint a korábbi színházi jellegű orgánumok. Fáy András minden bizonnyal ismerte Egressy korábban megjelent, sokszor az egykorú külföldi dramaturgiai és színészetelméleti irodalom alapos ismeretéről számot adó tanulmányait, éppen ezért javasolhatta, hogy a lap esetében tartózkodjon a túlzott elméleti, teoretikus iránytól: „Többeknek az az óhajtásuk, hogy a' lap minél több practicumot tartalmazzon s a' theoriai oldalak is ne mélyen, hanem telhető popularitással adassanak.”⁴⁴ Erre a komoly szakmai felkészültségre gondolhatott Lévy József is: „Remélem, hogy majd általános irodalmi műveltséged valamint különösen művészeti tanulmányaid bizonynyal megóvándják vállalatod akár a fásasztó egyoldalúságtól, akár a tarkabarka fölületességtől; tudni fogod, mint párosítsd a hasznost a kellemessel, a tanítót a mulattatóval.”⁴⁵ Kazinczy Gábor pedig a címválasztást kifogásolta, s úgy vélte, megfelelő számú olvasóközönségre csak akkor lehet számítani, ha Egressy a címadással a szaklapi jelleget nem hangsúlyozza: „Sajnálom, hogy lapod *címét* meg nem változtatod, mert az valóban impractice választatott. Nem lesz jogod a közönség kulturai állását

⁴¹ Kolozsvári Színházi Közlöny 1860. január 4., 49. sz., 193.

⁴² Magyar Színházi Lap 1860. június 16., 25. sz., 201.

⁴³ Kolozsvári Színházi Közlöny 1859. november 15., 10. sz., 37.

⁴⁴ Fáy András Egressy Gábornak, Pest, 1860. január 3. = *Magyar írók levelei...*, 115.

⁴⁵ Lévy József Egressy Gábornak, Miskolc, 1860. január 11., OSzK Kt, Levelestár.

okolni, ha a *színházi lapot* fön nem tartandja. Szaklapok általában nem ily parányi körre szorított közönségnek valók”.⁴⁶ A levelek datálása szerint ezek a tanácsok nem sokkal a hirdetés közzététele után íródtak, tehát a levélírók *nem* a lapszámok tematikáját kifogásolták, hanem a felhívásra reagáltak. (A különbségtétel főként a szépirodalmi rovatot illetően fontos.) Fáy, Lévy és Kazinczy nagyon egyoldalúan, persze korántsem mellőzhető látószögből, az olvasók „kulturai állása” felől ítélik meg Egressy törekvését. Valószínűleg mindegyiküknek rögtön az az ellentmondás tűnt fel, hogy a tervezett tartalom nem igazodik az Egressy által megszólított előfizetők, a vidéki vendégzerepléseire ellátogatók esetleges olvasói igényéhez. A hirdetésből úgy tűnik, Egressy egyáltalán nem gondolt szórakoztatásra. Könnyedebb olvasmánynak csak az „Adomák a színvilágból. Apróságok.” című rovat ígérkezett. Színháztörténeti és színesztani publikációk közlésére helyezte a hangsúlyt, sőt még azt is külön kiemelte, hogy „a t. olvasó csak valódi szellemmel, tapasztalással és szakműveltséggel találkozzék”.⁴⁷ Ennek ellenére az előfizetési felhívás egy igen széles és minden bizonynyal meglehetősen heterogén olvasóközönséghez szólt: „A műveltek és lelkesek azon nemes serege, melly az én vándor utamat a két magyar haza vidékein a honszeretet szép virágaival szokta behinteni; mostani vállalatom nemzeti jelentőségét is érezni fogja; ennél fogva merem reményleni, hogy ettől szives részvétét meg nem tagadja”.⁴⁸ Egressy későbbi megnyilatkozásai alapján nem lehet tompítani az ellentmondást, nem mondható, hogy csak a lap fenntartása érdekében, a nemzeti kultúra gyarapodására fordítva a figyelmet akart maga mellé állítani egy szélesebb előfizetői tábor, de célközönségének valójában egy szűkebb réteget, a színészeket és a színházértő közönséget tekintette. Abból indulhatott ki, hogy az 1850-es évekbeli cikkeinek nagy sikere volt a színházkedvelők körében (lásd a *Levelek a színvilágból* és a szabadkai színházépítésről korábban idézett példákat). Kazinczy címváltoztatást javasoló levelére azt válaszolja, hogy „nem a neve buktatja meg, hanem azon körülmény, hogy még az irodalmi érettség hiányzik a közönségnél az efféléhez [...]”.⁴⁹ A lap jó néhány számának megjelenése után, 1860. március 15-én szintén Kazinczyhoz címzett levelében pedig már arról panaszkodik, hogy a vidéki vendégelőadásait előszeretettel látogató borsodiak nem mutatnak kellő érdeklődést a Magyar Színházi Lap iránt: „Pedig szerettelek volna látni [...], hogy elpanaszolhassam milly közönyösek irántam, a lapszerkesztő iránt, azok, akikre legtöbbit építék, az én földieim, az én borsodi jóbarátaim!”⁵⁰

A fennmaradt kortársi levelekben mindenki inkább negatívumként figyelt arra az *újszerűsége*, amit Egressy akár sajtó-, akár színháztörténeti szempontból megkísérelt. A sajtótörténeti előzményekből látható, hogy a Délibáb és a Kolozsvári Színházi Közlöny szerzőgárdája közül senki nem rendelkezett olyan gyakorlati, illetve elméleti tudással, mint Egressy. Természetesen lehetne sorolni azokat a buktatókat, amelyek miatt nem is feltétlenül volt érdemes színháztudományi cikkek közlésére

⁴⁶ Kazinczy Gábor Egressy Gábornak, Bánfalva, 1859. december 13. = *Magyar írók levelei...*, 115.

⁴⁷ A hirdetést lásd: Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, Pest, 1859. október 13. = *EGRESSY Levelei...*, 33. Uo.

⁴⁸ Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, 1859. november 20. = Uo., 34.

⁵⁰ Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, Pest, 1860. március 15. = Uo., 35.

szakosodni, s amelyekre a kulturális életben tevékenykedő barátok is figyelmeztettek, mégis ha az Egressy nevéhez szorosan kötődő későbbi színháztörténeti fejleményekkel összehasonlítjuk a tervezett szaklap tematikáját, rendkívül átgondolt koncepciót látunk. Egressy ugyanis a Magyar Színházi Lapban olyan publikációkat ígért, amelyek a Színi Tanoda (1865) drámaszakán általa oktatott tantárgyakkal és az 1866-ban megjelent *A színészet könyve* egyes fejezeteinek módszertanával pontosan egybevágunk. A színésztörténeti és a jelmeztani tanulmányok, a „hangtani és mértéktani közlemények” előrevetítik a tanoda első éve tanrendjének következő tárgyait: „A kiéjtés szabályozása és hanggyakorlatok”, a „Jelmeztan és egyéni álca”, „A hazai és külföldi színészet története”.⁵¹ *A színészet könyvébe* pedig ezeken a témákon túl némi átdolgozás után bekerülnek a Magyar Színházi Lapban színésztani tanulmányokként közzétett, a különféle tudatállapotok (álom, sejtelem, vízió, örület stb.) és érzelmek (szerelem, gyűlölet stb.) színrevitelét tárgyaló írások is.⁵²

A színészi önképzés formáiról szóló tanulmányok a reformkor óta visszatérő elemei a magyar színháztörténetnek, de míg az 1840-es években többnyire a viták és a színészeket ért atrocitások kontextusában íródtak, addig a Magyar Színházi Lapban megjelenteket már önálló esettanulmányoknak tekinthetjük. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a problémák gördülékenyen megoldódtak volna, csak eltűnt az a polemikus diskurzus, amely korábban a tanulmányírók reakcióját kiváltotta. Ebben a kontextusváltásnak is szerepe lehetett. A szaklap által felerősödhetett az önlegitimáció, illetve Egressy színészszerkesztőként saját elképzelése szerint, az esetleges ellentmondásokat kizáróan szerkeszthette lapját. Ám az újdonság nemcsak a tanulmányokat előhívó kontextusban rejlik, hanem a színésztani témákról publikáló szerzői kör változásában is. Ha 1833-tól, az Akadémia játékszíni bizottságának felállításától a Magyar Színházi Lap megjelenéséig végignézzük, hogy a színészi játék elméleti „tanítására” kik tettek kísérletet, akkor azt látjuk, hogy ezt a feladatot akár hosszabb tanulmányok, akár színikritikák formájában leginkább a színházi életben jártas, a színházhoz valamilyen módon kötődő, de többnyire színészi ambíciókkal nem rendelkező írók vállalták magukra. A színészek publikációs tevékenysége 1860-ig szinte elenyésző, Egressy Gábor kivételével alig találunk olyan színészt, akinek nevéhez ilyesfajta tevékenységet kötni lehetne. Az 1860-as évektől (igaz, ekkor még leginkább Egressynek köszönhetően) viszont már felfigyelhetünk egy ahhoz hasonló elkülönülésre, mint amelyet T. Szabó Levente az irodalom hivatásosodása kapcsán tárgyal. Példának a szépírói és a kritikusi szerep szétválását, a szakkritikák megszületését hozza, s úgy véli, az egyes szerepkörök elkülönülése, az irodalom professzionalizációjának folyamata akkor mutatható ki, ha „teljesen más képzettséget, karriertípust, értékeket kérnek számon a kritikuson, mint a szépírón.”⁵³ Ezeknek az általános

⁵¹ *A magyar színésztanoda berendezése*, *Zenészet*i Lapok 1864/65., január, 117.

⁵² Részben a Magyar Színházi Lapban megjelent írásokat tartalmazza az EGRESSY Gábor, *A színészet iskolája*, A szerző hátrahagyott dolgozataiból egybegyűjté és kiadja EGRESSY Ákos, Nyomatta Hornyánszky Viktor, Budapest, 1889. című kötet.

⁵³ T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete. Módszertani vázlat a társadalom- és irodalomtörténet kapcsolatának új irányához = Uő., A tér képei. Tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Komp-Press–Korunk, 2008, 202.

érvényű ismerveknek a nemlétevel, majd fokozatos megjelenésével jól bemutatható egy színésztani tanulmány pályázati felhívásának és évtizedekkel későbbi megszűlésének története is. A Kisfaludy Társaság 1838-ban pályázatot ír ki egy színészi tankönyvre, a bíráló bizottság tagjai: Bajza József, Toldy Ferenc és Jósika Miklós⁵⁴ – mindannyian az irodalmi élet meghatározó alakjai. A jelek szerint egy esetlegesen elkészülő tankönyv megítéltetésekor színészi bírálatra, véleményre nem tartottak igényt. Kazinczy Gábor 1838-ban úgy véli, képes lenne a színészképzés elméleti téziseit megfogalmazni, a módszertani fejezet megírásában viszont Egressy segítségét kéri: „Nem volna jó a Kisfaludy-Társaság kérdésére felelnünk? Én a theoriát, Te a praxist?”⁵⁵ A közös vállalkozásból nem lesz semmi, s más csatornákon sem érkezik olyan pályamű, amely a színészet elméleti képzésében hasznosítható lenne. Hiába volt az 1830-as évek végén a kétszeri felhívás, hiába jelöltek ki felhasználandó irodalomként külföldi dramaturgiai munkákat és színészi könyveket,⁵⁶ hosszú évek *színészi gyakorlata* nélkül senki nem vállalkozott egy színészi tankönyv írására. Végül évtizedekkel később, mindenféle írói közreműködés nélkül egy színész, Egressy írja meg az első magyar nyelvű színészi tankönyvet (1866). A könyv már nem az alapvetően irodalmi érdekeltségű Kisfaludy Társaság égisze alatt, hanem belső borítójának ajánlása szerint a Nemzeti Színház támogatásával készült el. A *színészet könyve* kiadásával Egressy nemcsak a korábbi sikertelen kezdeményezések lezárója, a több évtizedes formális várakozás fölszámolója lett, hanem új műfajt is teremtett. A 19. század végéig sorra íródnak a színészképzést, a szerepalakítás tanulását segítő könyvek, mindannyi színészek tollából. Mindezzel természetesen nem azt állítom, hogy az irodalom és a színház bizalmas, szoros szimbiózisa megszűnik, csak a szerepkörök elkülönülésével módosul. Ezt igyekszik érzékeltetni Egressy is a Magyar Színházi Lap 1859. október 20-án kelt hirdetésében:

Lapom feladata lesz: tanulmányozni az emberábrázolás nagyhatalmu művészetét. Ennek körében tisztázni az izlést fogalmakat és nézeteket; érvényre juttatni az igazat és nemest. Összegyűjteni és kellő világba helyezni mindazt, ami e művészet ismeretére és gyakorlatára tartozik; a mi e szakban érezni, érteni, tudni és tenni való. Tehát magyar színművészeti irodalmat alapítani.⁵⁷

Azon túl tehát, hogy hangsúlyozza: a színészképzés megalapozása már a színészek feladata, a hivatásosodás egy másik fontos tényezőjére, a szaknyelv kérdésére is figyel. A színművészetről már önálló diszciplínaként ír, amelynek fogalmi rendszerét, nyelvi kompetenciáját egy szaklap keretein belül a színészek próbálhatják meghatározni.

⁵⁴ A felhívás szövegét lásd: *A Kisfaludy-Társaság Évtapjai*, I. kötet, Budán, A M. Kir. Egyetem Betűivel, 1841, 25–26; 154.

⁵⁵ Kazinczy Gábor Egressy Gábornak, Berettő, 1838. december 16. = *Egressy Gábor és kortársai. Levelek Egressy Gáborhoz (1838–1865)*, kiad. MOLNÁR László, Színészegyesület, Budapest, 1908, 14.

⁵⁶ A listát lásd: *A Kisfaludy-Társaság Évtapjai...*, 25–26.

⁵⁷ A hirdetést lásd: Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, Pest, 1859. október 20. = *EGRESSY Levelei...*, 32.

Már jóval a program közzététele után érkezett Egressyhez Pap Zsigmond *A műkedvelőség hazánkban* címmel írott és megjelentetésre küldött írása, amely a színészek és a műkedvelők játéka közötti éles határokat igyekezett elmosni, valamint a műkedvelők előadásának a színészprodukciókhoz hasonló befogadástörténeti hatást tulajdonítani. Egressynek komoly fenntartásai voltak a cikkel szemben, s bár nem zárkózott el a megjelentetésétől, a Papnak küldött válaszlevelében taglalta nemtetszését. Először felhívta a figyelmét arra, hogy a fogalmak tisztázása érdekében jegyzeteket fog csatolni a szöveghez, rámutat a műkedvelők és a „művészi képzettséggel” játszó színészek közötti különbségekre.⁵⁸ Az írás a június 16-i számban jelent meg,⁵⁹ s Egressy a következő szerkesztői jegyzetet csatolta a címhez:

Az iskolázott műgyakorlatot a műkedvelőségtől (dilettantizmus) a műtudomány szigoruan elkülönzi. A műkedvelőség más művelt országokban a közhelyekről régen visszavonult a magánosok termeibe. Nálunk még nyilvánosan szerepel; sőt néhol éppen most van keletkezőben és kelendőben, melly tündemény hazai helyzetünk sajátságoságában leli jelentőségét és magyarázatát.⁶⁰

A levél további részében pedig azt tárgyalta, hogy a cikk eredeti formájában miért nem felelt meg a lap profiljának:

Ugyanis e lap éppen azért létezik, hogy válaszfalat emeljen a művészet és naturalizmus között, s a dilettantizmussal szembe művészi képzettséget állítson, még pedig teljes szigorral. A műtudomány tehát, melyet lapom képviselni akar, a műkedvelőséget csak elnézheti, de nem ajánlhatja. [...] Most egy komoly művészeti lap tudomásul veszi és regisztrálja a jótékony czélú művállalatokat, de a művészetre nézve a műkedvelőséget szükségesnek nem tarthatja.⁶¹

Egressy ezt az állásfoglalást ismétli meg *A színészet könyve* bevezetőjében is, amikor a létrejött Színi Tanoda főbb céljaira rámutat: a „becsülettel végzett tanulók kezébe oly bizonyítványt is fog adni, mely által az állam maga emel válaszfalat egyfelől a művészet jogosult gyakornokai között, másfelől a műkedvelők és naturalisták között”.⁶² Egyértelmű, hogy a vezető színészek az 1860-as években már komoly hátráltató tényezőnek tartották a műkedvelőséget a színészet hivatásosodásában. Egressyt egyébként a dilettáns színjátszókról szóló cikkben az bosszanthatta, hogy Pap felkészültnek, a színészi előadásmód minden csínját ismerőnek írta le a műkedvelőket. A színész viszont a feleségéhez írott levelei szerint legtöbbször éppen ellenkezőket tapasztalt a vidéki vendégszereplései során. Egy példa 1854-ből:

⁵⁸ Egressy Gábor Pap Zsigmondnak, Pest, 1860. május 28. = *Egressy Galambos Gábor emléke...*, 421.

⁵⁹ Magyar Színházi Lap 1860. június 16., 25. sz., 201–202.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Egressy Gábor Pap Zsigmondnak, Pest, 1860. május 28. = *Egressy Galambos Gábor emléke...*, 421–422.

⁶² EGRESSY Gábor, *A színészet könyve*, Nyomatott Emich Gusztáv Magy. Akad. Nyomdásznál, Pesten, 1866, 18.

Tegnap estve játsztam itt Károlyban első szerepemül Hamletet, tömött ház előtt, műkedvelőkkel; a tömérdék méreg, boszúság és fáradság miatt kimerült vagyok, csaknem a betegségig. [... M]indenkit öltöztetnem festenem igazgatnom kell; sugó, díszítő, szabó, statista minden én egymagam vagyok. Játék folytán egy pimasz neki támaszkodott a szinfal megetti deszkának és lámpástól együtt bedöntötte a szinpadot, s Laertest majd agyon ütötte.⁶³

A példákat még hosszasan lehetne sorolni, mindegyik igazolná a feltételezést – Egressy többnyire bosszankodva ír a műkedvelőkkel játszott szerepléseiről. Fontos azonban, hogy a Papnak küldött levélben és a szerkesztői megjegyzésben nem vonja kétségbe a műkedvelő társulatok kultúráközvetítő szerepét, s elismeri, hogy a magyarországi szellemi életben sajátos presztízszük van. A feleségének írott leveleiből pedig tudjuk, hogy a vidéki vendégszereplések során a műkedvelőkkel való közreműködést pénzkereseti okokból egyszer sem utasította vissza, bármekkora tehernek is érezte. Ugyanakkor értékrendjében ez a színjátszásnak már egy teljesen másik szféráját jelentette. Nem fordít hátat a műkedvelőségnek, de felfigyelt arra, hogy a nyilvánosságna szánt fórumokon milyen problémák kiugratására van szükség ahhoz, hogy a magyar színiélet szakmai előmenetelére és művészi értékére irányítsa a figyelmet.

A megvalósulás: a lapszámok tematikája és a munkatársak

Amikor Rakodczay a monográfiában a színiélet és a szerkesztés összeegyeztethetlenségéről ír, akkor nem teszi hozzá, hogy színiélet alatt 1860-ban Egressy vidéki vendégszerepléseit kell értenünk. Arról sem szól, pedig ez a fennmaradt családi levelezésből jól rekonstruálható, hogy Egressy családja közreműködésével szerkesztette a lapot. Kisebik fia, Egressy Árpád (1836–1869) intézte a korrektúrát és a nyomdai ügyeket. A családi levelekből nyomon követhető az is, hogy Egressy 1860-ban alig tartózkodott Pesten, majdnem végig vidéken vendégszerepelt. A lapszámok tematikájáról és annak elrendezéséről levelek útján a következőképpen tájékoztatta fiát:

Árpád fiam!

Mond meg Dallos urnak, a jövő számba, a mit most szednek, Színházi rovat nem lesz; azért következőleg rendezze be a cikkeket:

- 1., Tanulmányaim
2. Thury dala Thalitól
3. Remellay beszélyének a vége.
4. Szemere P. tankölteménye
5. A londoni levél kezdete.
6. Történettár. Ezen rovatba tegye legelő az erdélyi szinlapot a mi nála van, illy külön czim alatt:

⁶³ Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, Nagykaroly, 1854. szeptember 18., OSzK Kt, Leveléstár.

Régi magyar szinlap.

E szinlap után egy sornyi hézagot kell hagyni, s egy illy rövid vonalat tenni:

— ° —

s ezután a

Római színészet.

jön, a mi már rég ki van szedve.

aztán

7, Az apróságokat

és 8. Az üzeneteket

A következő szám főcikkét alkalmasint csak magammal viszem haza, s az abba való színházi rovatot is. Most megyek öltözni Hamletre.⁶⁴

Az első félévben tizennyolc részes cikksorozatot közölt *Tanulmányaim és emlékeim* címmel – ennek egyik folytatásban megjelent részletére utal az idézett levél első pontjában feltüntetett „Tanulmányaim”. A rég kiszedett *Római színészet* című cikk jelzi a lap színház történeti tartalmát; ez a rovat főként egyetemes színésztörténetet közölt, az ókori görögöktől a 19. század második felének színészetéig. Ebben a témakörben jelentek meg Feleki Miklós írásai (*Francia színészet; Angol színészet*), Udvarhelyi Miklós és Komlóssy Ferenc közös publikációja: *Adatok a magyar színészet történetéhez*, valamint Szigeti József *Seydelmann és a színműgyártók arroganciája* című dolgozata. Feltűnő, hogy a *színházi szaklap*ba Egressy kivül színészként csak ők publikáltak; ez elenyésző szám, ha figyelembe vesszük, hogy Egressy *A magyar színigazgatók és színészek létszáma* című cikke szerint 1858-ban a Nemzeti Színháznak 54 férfi színész volt. Állandó munkatársnak egyikőjük sem nevezhető, az említett írásokon túl további munkákkal nem jelentkeztek. Ha a róluk szóló rövid életrajzi portrékat elolvassuk, kiderül, hogy nem is igen volt efféle tapasztalatuk. A *Magyar Színházművészeti Lexikon* szerint Komlóssytól és Udvarhelyitől csak ezt az egy említett publikációt ismerjük.⁶⁵ Feleki és Szigeti sajtóközléseiről csak Szinnyei Józsefnek van tudomása; Feleki 1860-ig néhány rövid cikket írt a magyar vándorszínészetéről és a vidéki színjátszásról,⁶⁶ Szigetitől pedig színház történeti jellegű írásként az 1858-as *Pár szó a színészi nyugdíjintézetéről* címűt említi.⁶⁷ A színésztársak gyakorlatlansága Egressy előbbiekben idézett, 1860. február 11-én fiának írott levele alapján is „leleplezhető”. Néhány héttel a lapindítás után Egressy belátta, hogy a színházi rovat csak akkor lehet életképes, ha a vendéjátékai közötti szünetekben időt szakít az írásra (jelzi, hogy Pestre érkezéséig igyekszik elkészülni a következő lapszámba szánt cikkeivel). Mivel a levélben a hamarosan nyomdába kerülő és a soron következő lapszám is említődik, feltételezhető, hogy ez a gyakorlat hosszú időre szól, nincs másik alternatíva. Vagyis Egressy a színésztani tanulmányok írásában csak magára számít (nem gondolom,

⁶⁴ Egressy Gábor Egressy Árpádnak, Győr, 1860. február 11., OSzK Kt, Levelestár.

⁶⁵ *Magyar Színházművészeti Lexikon*, szerk. Török Margit, Akadémiai, Budapest, 1994, 401., 821.

⁶⁶ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Utánnyomat-Sorozat, Budapest, 1980–1981, III., 333.

⁶⁷ Uo., XIII., 40.

hogy ez szerkesztői előjog lenne), s úgy tűnik, fel sem merül benne, hogy valamelyik színész esetleg kisegíthetné.

A „Bel és külföldi levelezések” és a „Szellemi mozgalmak a hazában és ezen kívül” címmel hirdetett színháztörténeti érdekeltségű rovatokba a szabadságharc bukása után Londonban élő Rónay Jácint (az Egressy Árpádnak szóló levélben Rónay publikációjára utal „A londoni levél kezdete” címszó) és az Edinburghban tartózkodó Csernátorny Lajos küldött írásokat.

Az előfizetési felhívás szerint Egressy a szépirodalmat nem a *hasznos-kellemes, tanító-mulattató* elv alapján (ahogy Lévay tanácsolta) vonja be a lapba, hanem azt reméli, hogy a „történeti balladák, különös tekintettel a szavalhatóságra, tehát a költemények drámai szerkezetére s az előadás, plasztikájára”⁶⁸ a színészi játék fejlődésének segítségére lesznek.⁶⁹ A történeti beszélyek közlésével pedig a drámaíróknak igyekezett ihletet adni a témaválasztáshoz.⁷⁰ Az irodalmi rovatról írt elképzelés a munkatársak leveleiből is látszik. Amikor Jósika Miklós *A két barát* című regényéből részletet ajánl megjelentetésre, ezt írja: „aban drámai situatiok vannak – s a tárgy igen regényes – talán nem fog nagyon kirínni lapjából.”⁷¹ Halász Dezső szintén Egressy elveihez igyekszik igazodni, amikor balladairói szándékáról beszámol: „Olykor olykor egy-egy költeménnyel is szolgálhatnék, csak az a baj, hogy többnyire lyraiak, azonban mit régen nem tevék, a Magyar Színházi lap kedvéért nem sokára megkísérlek egy balladát is teremteni.”⁷² Tompa Mihály pedig éppen ezektől a kötöttségektől szeretett volna menekülni: „Azután, felette leköteleznél: felmentve az alól, hogy mindig elbeszélő költeményt adjak lapodba. Én nem vagyok epicus, balladairó sat Talán lyrai dolog is megjárna, ugy is adtál már ilyenfélét is.”⁷³ A szépirodalmi kínálat végül igen vegyesre sikeredett. A felkért munkatársak nem mindig Egressy igényeinek megfelelően teljesítették feladatukat. Jósika nem tudta vállalni a rendszeres közreműködést, a balladairásra kiszemeltek pedig inkább lírai költeményekkel jelentkeztek. Eredeti beszélyeket Remellay Gusztáv és P. Szathmáry Károly írt, fordított Dallos Gyula, Dezső Miklós és Bodor Károly. A *Költemények* rovatba Szemere Pál, Tompa Mihály, Szemere Miklós, Lévay József, Halász Dezső és Thaly Kálmán publikáltak. Továbbá Egressy két Vörösmarty-verset is közölt: a saját iratai között lévő *Szent embert*⁷⁴ és a Krizbay Miklóstól kapottat, az *Emlékkönyvbe* címűt.⁷⁵

⁶⁸ Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, Pest, 1859. október 20. = EGRESSY *Levelei...*, 32.

⁶⁹ A balladák szavalása, ha nem is feltétlenül szűk színészi körökben, már a műfaj fellendülési időszakának számító reformkorban divatban volt. Mint Zentai Mária írja: „A verses formák, a ballada, a románc, a rövidebb elbeszélő költemény (költői beszély) pedig nemcsak olvasnivalónak számítanak, hanem a művelt társasélet és nyilvánosság reprezentatív alkalmainak jellegzetes, hangosan előadott, jól szavalható kellékének is.” Vö. ZENAI Mária, *„A balladai hang” = Építész a kőfejtőben. Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára*, szerk. HITES Sándor – TÖRÖK Zsuzsa, rec.iti, Budapest, 2010, 194–195.

⁷⁰ Egressy Gábor Kazinczy Gábornak, Pest, 1859. október 20. = EGRESSY *Levelei...*, 32.

⁷¹ Jósika Miklós Egressy Gábornak, Brüsszel, 1859. november 28., OSzK Kt, Levelestár.

⁷² Halász Dezső Egressy Gábornak, Nagyvárad, 1860. május 11., OSzK Kt, Levelestár.

⁷³ Tompa Mihály Egressy Gábornak, Hanva, 1860. április 28. = TOMPA Mihály *Levelezése 1839-től 1862-ig*, kiad. BISZTRAY Gyula, Akadémiai, Budapest, 1964, I., 154. (*A magyar irodalomtörténettrás'forrásai*, 6.)

⁷⁴ Nem pontos a vers 19. századi megjelenési helyeit soroló Vörösmarty kritikái kiadás jegyzetapparátusa, ugyanis a vers nemcsak az 1848-as Életképekben és a Gyulai-féle, 1863–1864-es Vörösmarty-

Egressy nem tudta megvalósítani azt a már az 1840-es években is felsejlő gyakorlatot, hogy az egyes feladatkörök a szerkesztésen belül elhatárolódjanak egymástól. Magát felelős kiadóként és szerkesztőként tüntette fel, a lapkiadást valószínűleg a kiadó, Kozma Vazul finanszírozta, hozzá érkeztek az előfizetési díjak. A levelezésben ugyan szórt adatokat találunk arról, hogy Dallos Gyula, a pesti egyetem angol-tanára segített a szerkesztésben, s félhavi fizetése 15 forint volt,⁷⁶ de csak 1860 májusából és októberéből ismerünk olyan leveleket, amelyekből nyilvánvaló, hogy előbb Halász Dezsőt, majd Krizbay Miklóst szerette volna segédszerkesztőnek. Halással Szemere Pál révén ismerkedhetett meg. Halász 1859-ben Szemere írnokaként Pécelen tartózkodott, majd hazautazott Nagyváradra, hogy orvosi vizsgáira felkészüljön.⁷⁷ Ő az orvosi pálya esetleges rovására nem vállalta a segédszerkesztőséget. Krizbay 1860. október 28-án kedvezőbb választ adott, ám a lap decemberi megszűnése miatt már nem volt rá szükség.

A fennmaradt forrásokból nehéz kikövetkeztetni, hogy a vállalkozás mennyire volt nyereséges, ugyanis egyszerre érződik Egressy szerkesztői tapasztalatlansága, illetve az, hogy nem feltétlenül haszonszerzés céljából adta ki a lapot (az utolsó számban maga is ezt írja).⁷⁸ A munkatársak válaszleveléből egyértelmű, hogy a beküldött és közlésre elfogadott írásokért honoráriumot ajánlott. Noha a szűk baráti-ismerősi kör nem fogadott el tiszteletdíjat, azzal a 19. század második felében már jellemző munkatársi viszonytal is találkozunk, amely kizárólag üzleti alapon szerveződött. Érdekes, ahogy az eltérő státusban, egzisztenciális helyzetben lévő szerzők válaszolnak Egressy felkérésére. Rónay, aki csak londoni emigrációja alatt tartja fenn magát publikálásból,⁷⁹ pironkodva kér elnézést, hogy kénytelen pénzt elfogadni.⁸⁰ Válaszlevelében ugyanakkor nincs nyoma annak a piaci logikának, amely egy ideje már hasábokban és ívekben határozta meg az írások után járó tiszteletdíjat. Hasonlóan pirult Medgyes is, akit a „költeményemért küldött honoráriumod inkább elpirított mint megörvendtetett. Én tőled nem vártam tisztelet díjt, elég, ha lapodat küldd s megtartasz baráti emlékedben. Majd feláldozom valami közcélra a költemény címének s a te nevednek megemlékezésével.”⁸¹ Egészen más hangvételű leveleket írt a

kiadásban jelent meg, hanem 1860-ban a Magyar Színházi Lapban is. Vö. VÖRÖSMARTY Mihály, *Kisebbségi költemények*, III., kiad. Tóth Dezső, Akadémiai, Budapest, 1962, 439. (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 3.)

⁷⁵ Krizbay Miklós 1860. július 26-án Egressynek írott levele révén módodom lesz a vers filológiai adatainak pontosítására.

⁷⁶ Dallos Gyula Egressy Gábornak, [Pest], 1860. [április], OSzK Kt, Levelestár.

⁷⁷ Javitanám Szinnyei József Halász Dezsőről írott szócikkét. Szinnyei szerint Halász „midőn 1859-ben az 5. évet is elvégezte, végkép megvált ezen pályától [orvosi] [...]”. Még azon év aug. 28. Pécelre költözött Szemere Pálhoz [...]” Az igaz, hogy Halász 1859 augusztusában került Szemeréhez, de Szinnyei felcserélte az események sorrendjét, hiszen Halász Egressy Gábornak 1860. május 11-én még arról írt, hogy orvosi vizsgáira készül, tehát azokat csak 1860 májusa után tette le. Vö. SZINNYEI, I. m., IV., 314.

⁷⁸ Magyar Színházi Lap 1860. december 29., 53. sz., 428.

⁷⁹ A szabadságharc előtt bencés szerzetes, és a bölcsészdoktori cím megszerzése után 1840–1848 között a győri líceum tanára. Vö. SZINNYEI, I. m., X., 1148–1149.

⁸⁰ Rónay Jácint Egressy Gábornak, London, 1859. november 9., OSzK Kt, Levelestár.

⁸¹ Medgyes Lajos Egressy Gábornak, Dés, 1860. március 24. = *Magyar írók levelei...*, 118.

szépíróként működő, a különféle orgánumokban rendszeresen publikáló Remellay Gusztáv. Ha végigolvassuk a lényegre törő, pusztán az üzleti kapcsolatra koncentrááló leveleit, látjuk azt a folyamatot, amelyet Szajbély Mihály is leír, miszerint „felőtt egy új, már a divatlapokon iskolázott és az üzleti alapon működő irodalmi élethez szokott nemzedék”.⁸² Remellay már nem magyarázkodik, természetesnek veszi, hogy leadott munkáiért honorárium jár. Tudja, hogy határidőre kell dolgoznia, s hogy a művek megírásának ütemét a lapok periodicitása határozza meg. Már-már feltűnő, hogy 1860-ban milyen részletességgel tárgyalja a munkavégzés rutinját. Az alapos tájékoztatásból úgy tűnik, érzékenyen figyel arra, hogy Egressy még *újonc* lapszerkesztő. Megírja neki a szokásban lévő díjazást, valamint figyelmezteti, hogy a szerkesztőtől is pontosságot és korrekt üzleti etikát vár.

A' clara pacta boni amici elv szerint megjegyzem hogy a' többi lapok, – 1200 betütől, (ennyi kéziratom egy oldalon) 20 p. krt szoktak fizetni. A' beszélyt a' kitüzött határidőre veendi Ön.⁸³

Sziveskedjék ezen ide csatolt czik[k]et átfutni, 's ha nem véli közlendőnek szombatig visszaküldeni [a levél csütörtökön kelt] hogy [...] a' Hölgyfutárba vagy más lapba adhassam.⁸⁴

Egressy egyfelől tehát a piac érdekei szerint igyekezett működtetni lapját, másfelől viszont nem élt azokkal a lehetőségekkel (hirdetések közzététele, a lapvásárlás és az előfizetés módjának ismertetése), amelyek „a mostani török-szakad lapgyártó világban”⁸⁵ már magától értetődőnek számítottak volna. A vállalkozás sikerét nyilván befolyásolta az is, hogy a vidéki vendégszereplései miatt nem tudott teljesen a lapszerkesztésre figyelni. Igaz, személyes jelenléte nem változtatott volna azon a talán legfőbb problémán, hogy a lap húzóerejének számító színészettani tanulmányok írásában nem számíthatott színésztársaira.

A Magyar Színházi Lap előfizetői

A prenumeránsokat a „Magyar Színházi lap és az Egressy Galambos Gábor emléke” előfizetőinek névsora címmel ellátott kéziratot könyvben rögzítették.⁸⁶ A lista (nem Egressy kézírása) 411 prenumeráns nevét, lakhelyét, helyenként foglalkozását tartalmazza.⁸⁷ Az előfizetői időszakokat Egressy félévben határozta meg, az összeírás

⁸² SZAJBÉLY Mihály, *Könyv- és lapkiadás a felvilágosodás idején és a reformkorban = A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András, Gondolat, Budapest, 2007, 83–84.

⁸³ Remellay Gusztáv Egressy Gábornak, Pest, 1860., OSzK Kt, Levelestár.

⁸⁴ Remellay Gusztáv Egressy Gábornak, Pest, 1860. január 5., OSzK Kt, Levelestár.

⁸⁵ Lévay József Egressy Gábornak, Miskolc, 1860. május 11., OSzK Kt, Levelestár.

⁸⁶ OSzK Kt, Fol. Hung. 1961. Ha nem jelzem másképp, a továbbiakban az adatok ebből a forrásból származnak.

⁸⁷ Nem céloz Egressy és a gyűjtők kapcsolathálójának felfejtése, a vizsgálatot csak az előfizetői csoportok bemutatására szűkítem.

valószínűleg az első hat hónap prenumeránsairól tájékoztat (Széchenyi István neve még ott szerepel). Ezt igazolják Lévay József levelei is. 1859. november 13-án még a lehetséges miskolci előfizetők nevét sorolta: „Előfizetési íveket ugy hiszem, némi sikerrel küldhetsz Horvát Lajos ügyvédnek, Soltész Nagy Jánosnak, Vadnay Lajosnak, Kraudy Antalnak, mint a polgári casino elnökének, Havas Sándor főnöknek, Jekelfalusy Lajos polgármesternek, Molnár színigazgatónak, Szalay Zsigmond törv. széki tanácsosnak, Szent Györgyi Ede ügyvédnek, Losonczi Farkas Károly főbírónak Szentpéteren, Giovanni Rudolf czukrásznak, Kun László ügyvédnek”,⁸⁸ 1860. január 11-én pedig már a tényleges előfizetőkről számolt be. Ekkor már olyan neveket említ, akik a listán is szerepelnek:

Meg kell jegyeznem, hogy e prenumeránsok összegyűjtését, legnagyobb részint, Korponay Zsuzsika kisasszony, a te hajdani professorod leánya, irántad való sokszoros tiszteletből eszközölte. [...] Miskolczon a Színházi Lap 1860iki első félévi folyamára fizettek:

Zinzifa Györgynő
 Takács Ádám úr
 Garas Erzsike kisasszony
 Pilta Jánosné önnagysága
 Kun Miklósna asszony
 Bertram Julianna kisasszony
 Tóth Mihálynő.⁸⁹

Lévay a miskolci református gimnázium tanáraként tekintélyes pozíciót töltött be lakóhelyén, ezért is sorolhatja rögtön a város magas rangú tisztségviselőit és ügyvédeit várható előfizetőként. Noha az első levélrészletben szereplők közül végül senki nem prenumerált, az értelmiségi, tisztségviselői réteg lesz az egyik csoport, amellyel számolnunk kell. Kevésbé körvonalazható a női előfizetők sora, annyi biztos, hogy Zinzifa Györgyné és Pilta Jánosné⁹⁰ férjeik révén Miskolc régi kereskedőcsaládjaihoz tartoztak. Az iparosok, kereskedők száma azonban elenyésző a lajstromon, bár számolnunk kell egy valószínűleg heterogén, az ország különféle településein élő előfizetői körrel, akiket nem lehet beazonosítani. A csoportok felderítése azonban a kisebb hiányoktól nem feltétlenül szenved hátrányt, mert ha a névhez nem is tudunk tisztséget vagy foglalkozást kötni, annyit kideríthetünk, hogy lakóhelyén Egressy vendégszerepelt-e (ez feleségének 1854-től írott leveleiből pontosan követhető). Mivel Egressy a lapról megjelent hirdetésben a vidéki szerepléseire ellátogatókat szólította meg elsődleges előfizetőként, eleve adott a jegyzék egyik elemzési szempontja: össze kell vetnünk vendégszerepléseinek helyszíneit és az előfizetők lakhelyét. Az összehasonlításból kiderül, hogy ahol többször sikerrel szerepelt, ott előszeretettel fizettek

⁸⁸ Lévay József Egressy Gábornak, Miskolc, 1859. november 13., OSzK Kt, Levelestár.

⁸⁹ Lévay József Egressy Gábornak, Miskolc, 1860. január 11., OSzK Kt, Levelestár.

⁹⁰ GYULAI ÉVA, *Lengyelek Miskolcon a XVIII. század végén = Történelmi tanulmányok*, Miskolc, 1999, 152–153. (*Studia Miskolcinsia*, 3.)

elő a lapra. Biztosan ismertségének és népszerűségének köszönhette a miskolci, a debreceni, a kassai és az eperjesi előfizetőket, valamint Bihar vármegye falvainak és Erdély számos városának, Kolozsvár, Máramarosziget, Arad prenumeránsait. Hogy a fellépések helyének és az előfizetők lakhelyének összevetése nem céltalan, azt az is mutatja, hogy noha a Magyar Színházi Lap iránt az ország szinte minden részében érdeklődtek, az Egressy által kevésbé látogatott Dunántúlról alig jelentkezett előfizető. Az előfizetők között többségben köznemesi tisztviselők, értelmiségiek, ügyvédek, orvosok, mérnökök, tanárok és egyháziak vannak. Hasonló olvasókkal számolhatunk a kaszinók, olvasóegyletek, pesti kávéházak és Steingassner József szegedi vendéglője esetében is. Ez a mutató szintén egybevág a vidéki előadásait látogatók körével. Például 1854. július 31-én Tiszaújlakról írott leveléből a következőkről értesülünk:

Az elragadtatás határtalan. Három, négy megyéből özönlenek előadásimra: Szatmár, Ung, Bereg, és Ugocsa birtokos urai. Az a megbecsülhetlen jó fekvése van e városnak, hogy a közel és távolabb fekvő minden helységek tele vannak földes urakkal, környékén, s a falvak igen közel fekszenek egymáshoz. Most ismét egy újabb terv van keletkezöben a szathmári uraságok közt. Ott is mükedvelö egyletet akarnak szerkeszteni, s engem oda vitetni.⁹¹

1854. november 16-án Nagybányáról pedig ezt írja:

Vajai [Vajay Károly ügyvéd] sürget hogy haza felé mulhatlanul arra [Szatmár] menjek, s ott vagy hatot játszam. A Károlyi mükedvelök szinte hívnak, minthogy ezeknek csakugyan tartozom is még két előadással. Amott Vajai, itt Fok Ignác orvos ajánlják vendégszerető házaikat szállásul. Károlyhoz Debreczen közel van, s vagy négyet ötöt hamarjában itt is le játszatom.⁹²

Hogy ez az előfizetői csoport milyenek ítélte a lap tematikáját, azt nem lehet megmondani, de sejthető, hogy támogatásukat nem valamiféle szakmai érdeklődés ösztönözte, hanem Egressy színészi nagysága volt számukra hitelt érdemlő. A mükedvelő társulatok szervezésében aktívan közremüködő Pap Zsigmond alább idézett leveléből látszik, hogy ő például csak annyit érzékelt, hogy Egressy az egykorú színjátszás történetében egyedül a hivatásos színészeknek tulajdonít komoly szerepet, de hogy ezt milyen meggyöződésből teszi, azt nem ismerte fel:

Ne legyen oly szigoru Egressy úr és nem huzzon oly vastag elkülönözö falat mükedvelök és színészek közt, elv és gyakorlat közt. [...] Az én közleményem által sem fogom becses lapja a' naturalizmus apostolává lenni és önmagát megtagadni, de azon érdeket nyerheti általa, hogy nézeteivel elvben talán ellenkezö

⁹¹ Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, Tiszaújlak, 1854. július 31., OSzK Kt, Levelestár.

⁹² Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, Nagybánya, 1854. november 16., OSzK Kt, Levelestár.

czikkek közlésével alkalmat talál észrevenni hogy eltérő nézetek a' gyakorlati életben vannak, 's azokat külön czikkben úgy lehetne czáfolgatni, hogy abból művészek és diletansok tanulhassanak. [... É]s ohajtanám hogy lapja nem mondom lazább tartalmu és irányu, de szabadelvű és ne ennyire doctinaire szellemű legyen, hogy néha a' mester elmétől kissé eltérő, jobban mondva más uton de csakoda törekvő közleményeket is nem nyujthatna.⁹³

Olyan előfizetői csoportok is vannak persze, akiknek érdeklődését nem lehet a vidéki vendéglőadásokhoz kötni. Egyrészt ott vannak a kultúrátámogató mecénások, mint Széchenyi István, Mikó Imre, Festetics Pál, Tomori Anasztáz, akik minden művészi kezdeményezést támogattak, s valamelyest a színházügyi kérdésekben is érdekeltek voltak; másrészt a színészek. Egressy a Magyar Színházi Lapban megjelent cikke szerint 536 színészt számlált, figyelembe véve a Nemzeti Színház és a vidéki társulatok művészeit. A Magyar Színházi Lapnak 37 pontosan azonosítható színész és társulatigazgató volt az előfizetője. Pestről Komlóssy Ida, Szerdahelyi Kálmán, ifj. Lendvai Márton, Tóth József fizetett elő, vidékről pedig a nagyobb társulatok színészeit, főként kolozsváriakat, szegedieket, miskolciakat és győriekeket találunk. Azzal természetesen számolnunk kell, hogy színészbarátainak tiszteletpéldányt adhatott, s hogy egy-egy vidéki társulat tagja vagy igazgatója nem pusztán magának rendelhette a lapot. A sajtótörténet szerint a 19. századi periodikáknál az előfizetők számához képest ötszörös olvasótáborral számolhatunk.⁹⁴

Még ha Egressy rosszul is ítélte meg a Magyar Színházi Lap szakértő olvasói körét, az előfizetői csoportok számarányát tekintve abban igaza lehetett, hogy elsősorban a vendéglátékaira érkezők anyagi hozzájárulására számíthat, őket biztos támogatóként megnyerheti. Tudta, hogy a vidéki színtársulatok állandóságával nem számolhat, a lap fenntartását éppen ezért nem bízhatja kizárólag a szakmai érdeklődésre.

„jó tudni a' szerkesztőnek a különféle véleményeket”

Amikor Rakodczay Pál 1908 decemberében a monográfiaírás végéhez közeledett, sajnálkozva írt Egressy Ákosnak arról, hogy kétkötetes munkája kiadására egyelőre senki sem vállalkozik – majd megnyugtatóan hozzátette: „De azért megvan és merem mondani, hogy a jövő buvárának művem nem lehet kikerülni.”⁹⁵ A számvetést akkor sem kerülhetném el, ha nem találom meg a levelet, mivel Rakodczay az egyetlen, aki (tudtommal) eddig a Magyar Színházi Lapról publikált. Rakodczay gyakorló színész és színházi szakíró volt, aki Kerényi Ferenc szerint Egressy „egyéniségének és pályájának kulcsát hagyományos módon kereste”.⁹⁶ A Magyar Színházi Lapról szóló leírás azonban nemcsak a színművészet iránti elhivatottságról és a pozitívista

⁹³ Pap Zsigmond Egressy Gábornak, Nagybánya, 1860. június 5., OSzK Kt, Levelestár.

⁹⁴ Patricia ANDERSON, *The Printed Image and the Transformation of Popular Culture 1790–1860*, Clarendon, Oxford, 1991, 52.

⁹⁵ Rakodczay Pál Egressy Ákosnak, Pásztó, 1908. december 22., OSzK Kt, Levelestár.

⁹⁶ EGRESSY *Válogatott...*, 115.

életrajzok népszerűsítő-kultuszteremtő módszertanáról árulkodik, hanem arról is, hogy Rakodczay a rendelkezésére álló források tanulságait nélkülözve írta meg elemzését. Mindenáron palástolni akarta az általa sikertelennek vélt vállalkozás korai megszűnését, s hogy Egressy tekintélyét megóvja, olyan mentegetésekkel állt elő, amelyek a forrásokból kikövetkeztethetetlenek tűnnek. A bevezetőben már ismerttettem értelmezésének főbb irányait, a későbbiekben pedig igyekeztem a kétségbe vonható megállapításait kiigazítani. Ezeket nem ismétlem meg, mindössze egy félrevezető aspektusra szeretném most felhívni a figyelmet.

Miközben Rakodczay azon munkálkodott, hogy problémamentessé tegye Egressy pályaképét, óhatatlanul is kiiktatott minden olyan tényezőt, amelyek a Magyar Színházi Lap jelentőségére rámutathatnának. Amikor azt igyekszik bizonyítani, hogy a Magyar Színházi Lap a rövid fennállását illetően nem társtalan, mert ugyanez történt a Nemzeti Játékszíni Tudósítással és a Kolozsvári Színházi Közlönnyel is, akkor mindegyik orgánumot szakfolyóiratnak nevezi. Nem veszi figyelembe, hogy a színjátszás intézményesülése előtt, az 1830-as évek legelején helyi lapként működő kassai orgánum, a kolozsvári színházi eseményekre szorítkozó Kolozsvári Színházi Közlöny, valamint a színművészet diszciplinárizálódását és a színészettanítás módszertanát körvonalazni igyekvő Magyar Színházi Lap nem tekinthetők azonos súlyúnak. Rakodczay az egyneműsítéssel ellehetetleníti, hogy Egressy lapját az első magyar nyelvű színházi szaklapként értelmezzük. A sajtótörténeti vonatkozások akkor lehetnek mérvadók, ha az egyes lapok tematikájának ismeretében a Magyar Színházi Lap szaklapi jellegét igyekszünk meghatározni. A 18. század utolsó harmadától a Kolozsvári Színházi Közlönnyel bezárólag általam felsorolt orgánumok a színlapoknak, a repertoároknak, a társulatok tagjainak, valamint a színikritikáknak a közzétételével a színjátszás napi rutinját közvetítették. A Nemzeti Játékszíni Tudósítás és a Kolozsvári Színházi Közlöny megjelenése között eltelt hosszú szünet jelezheti, hogy ez a tartalom nem feltétlenül kívánt önálló színházi jellegű lapot, a napi eseményeket sorjázó hírek elfértek az alapvetően szépirodalmi profilú folyóiratokban, divatlapokban is. A Magyar Színházi Lapban viszont már nincsenek efféle aktualitások. Egressy a színikritikák mellőzésével egyrészt elhatárolhatta lapját a színház-műsört és a színbírálatokat rendszeresen közlő szépirodalmi jellegű orgánumoktól. Másrészt az 1860-as években a színészettanítási elveibe valószínűleg már nem fért bele, hogy a reformkori hagyományt követve a színikritikák didaktikus jellegét a színjátszás tanításakor meghatározó tényezőnek tekintse. Jól kivehetők azok a témakörök (hangtan, hangképzés, kiejtés, szerepalakítás és -tanulás metodikája, színpadi mozgás, a különféle tudatállapotok és érzelmek színrevitele, színháztörténet, a szavalást segítő szépirodalom kijelölése), amelyek által az elméleti színészképzést megvalósíthatónak látta. A lap szerkezeti felépítése egyértelműen azt sugallja, hogy szakfolyóiratnak szánta közlönyét. Az egykorú recepció nem kételkedett ebben a minősítésben, a hazai kulturális viszonyokat jól ismerő barátok valószínűleg még akkor is elfogadhatónak tartották volna a szaklapi megjelölést, ha Egressy hallgat rájuk, s nem ragaszkodik annyira a komoly színháztudományi tartalomhoz.